

Književnost

1

zment.hr

1.1. Osnovni pojmovi

Naziv i pojam književnosti

stvaralačka
jezična
djelatnost

Književnost je stvaralačka jezična djelatnost kojoj je građa jezik; ima svoj izraz (oblik) i sadržaj. Naziva se i umjetnost riječi. Gotovo svi europski jezici koriste termin čiji je korijen riječi latinski (lat. *littera* – slovo) prema kojem je ustaljen naziv **literatura**. Pretpostavlja se da je književnost sveukupnost napisanog, no u nju se ubraja i usmena književnost.

Književno-umjetničko djelo za razliku od neknjiževnog (npr. znanstvenog, publicističkog) odlikuje: izražajnost, slikovitost, višežnačnost, zvukovne i asocijativne kvalitete riječi koje su unutar književno-umjetničkog teksta dovedene u suodnos.

Beletristika je prema tradicionalnom shvaćanju obuhvaćala lijepu književnost (franc. *belles lettres* – lijepa slova), no značenje se kasnije širi na publicistiku. Danas taj pojam označava zabavno tzv. lako štivo, neovisno o ostalim odrednicama.

Lektira doslovno znači ono što se čita. školska lektira obuhvaća programom propisan niz kulturno relevantnih književnih djela.

Bestseller je marketinški termin preuzet iz engleskog jezika a njime se označava najprodavanija i najpopularnija knjiga u nekom vremenskom razdoblju – hit knjiga, uspješnica. Uspješnost žanrovskega pisaca mjeri se upravo po broju bestselera, odnosno prodanih primjeraka ili čitavih naklada (suvremeni bestseleri: J. K. Rawling: *Harry Potter*, D. Brown: *Da Vincijev kod*, P. Coelho: *Alkemičar*).

Žanr je odrednica tipa umjetničkog djela a utvrđuje se prema tehnici, tonu ili sadržaju djela.

Analiza je raščlanjivanje književno-umjetničkog teksta na sastavne dijelove.

Interpretacija je tumačenje književnog djela s obzirom na smisao pojedinih njegovih dijelova unutar cjeline kao i s obzirom na cjelinu djela.

Podjela književnosti

Podjela književnosti **prema podrijetlu**: usmena i pisana.

Podjela književnosti **prema jezicima**: hrvatska književnost, engleska knjiženost, latinska književnost...

Podjela književnosti **prema formi**: lirska pjesma, roman, mit, balada, pričovnjak, drama...

Podjela književnosti **prema vremenu nastanka**: antička, srednjovjekovna, moderna...

sustavno
proučavanje

Znanost o književnosti

Znanost o književnosti bavi se sustavnim proučavanjem književnosti.

Dijeli se na: povijest književnosti, teoriju književnosti, književnu kritiku i književnu metodologiju.

kronološki
pregled

Povijest književnosti

Bavi se proučavanjem književnih djela u njihovom kronološkom slijedu, a obuhvaća:

- povijest nacionalne književnosti** – proučava razvoj, promjene i osobitosti neke nacionalne književnosti
- poredbenu** (komparativnu) **povijest književnosti** – istražuje veze i odnose dvaju ili više nacionalnih književnosti
- opću povijest književnosti** – na osnovu poredbenog proučavanja književnosti nastoji obuhvatiti sve književne pojave svjetskog značaja.

Unutar opće povijesti književnosti postoje podjela na književnostilistička razdoblja i epohe:

- starovjekovna književnost
- srednjovjekovna književnost
- književnost predrenesanije i humanizma
- renesansna književnost
- barokna književnost
- književnost klasicizma i prosvjetiteljstva
- književnost predromantizma i romantizma
- književnost realizma i naturalizma
- književnost moderne
- književnost avangarde i modernističkih pokreta
- postmodernistička književnost.

Uži pojam od pojma epoha je **stilska formacija**. Dok se pojam epoha odnosi na književne i povjesne značajke nekog vremenskog isječka, pojam stilska formacija odnosi se isključivo na književne osobine, odnosno stilske srodnosti neke skupine djela.

zakonitosti
književnog
stvaranja

Teorija književnosti

Bavi se proučavanjem prirode književnog djela, oblicima i načinima književnog izražavanja, općim zakonitostima književnoga stvaranja. Često se naziva i **poetikom** (grč. *poiētikē téchnē* – pjesničko umijeće).

Naziv poetika može označavati i dio teorije književnosti (učenje o književnim vrstama, npr. poetika romana) ili učenje o pjesništvu pojedinih razdoblja (npr. poetika romantizma), ali i zakonitosti kojima se služi određeni pisac ili pjesnički smjer (npr. poetika A. B. Šimića ili poetika ekspresionizma).

Naziv **književna teorija** označava neka teorijska uopćavanja o svrsi i zadatcima književnosti, te o načinima književnog oblikovanja pojedinih vrsta. Znanstveno proučavanje književnosti kao jezične umjetnosti korelira s estetikom (filozofska znanost o umjetnosti) i lingvistikom (znanost o jeziku).

Stilistika je dio lingvistike, pristupa djelu kao jezičnoj tvorevini; proučava opće značajke književnog izraza.

Književna kritika

vrijednosne prosudbe

Ocenjuje vrijednost pojedinačnih književnih djela; bavi se upućivanjem čitatelja u književne vrijednosti.

Ima posredničku ulogu između djela i čitatelja. Ako se temelji isključivo na osobnim dojmovima kritičara o pročitanom djelu, može biti samostalna stvaračka djelatnost.

Književna metodologija

Opisuje metode proučavanja književnosti te je usko povezana sa znanstvenim istraživanjem književnosti.

Književni rodovi i vrste

skupina književnih djela zajedničkih značajki

Književni rod čini najšira skupina književnih djela koje povezuju zajedničke značajke.

Podjelu na tri književna roda: lirski, epski i dramski J. W. Goethe je smatrao podjelom na "prirodne oblike pjesništva" dok je G. W. F. Hegel povezao liriku s izražavanjem subjektivnosti, epiku s objektivnošću, a dramu je smatrao sintezom obojega.

U novije se vrijeme književnim rodovima pridaje i diskurzivni književni rod, pa se prema tome govori o četiri književna roda:

- **lrika** (grč. *lýra* – vrsta glazbala, žičani instrument)
- **epika** (grč. *epos* – riječ, pjesnička pripovijest)
- **drama** (grč. *drâma* – radnja)
- **diskurzivni književni rod** (lat. *discurs* – razgovor, rasprava, raščlanjivanje).

rodovi se dijele na vrste

Književne je **vrste** stara retorika shvaćala kao unaprijed zadane uzorce prema kojima su se stvarala književna djela. Današnje je shvaćanje deskriptivno (opisno), a ne normativno (propisujuće). Suvremena teorija književnosti književnu vrstu (žanr) razlikuje od književnog roda kao nadređenog pojma. Književni se rodovi dijele na književne vrste.

neposredno izražavanje pjesnikova iskustva

Lirika

Lirika ili lirsko pjesništvo je naziv za književna djela kojima se neposredno izražava pjesničko osobno iskustvo života i svijeta. U staroj je Grčkoj označavala pjesme pjevane uz pratnju lire. Prvi poznati liričari su grčki pjesnik Alkej i pjesnikinja Sapfa (7./ 6. st. pr. Kr.).

Osnovna obilježja lirike:

- subjektivnost
- iznošenje osjećaja, emocionalnost
- ekspresivnost
- ritmičnost (jedinstvo ritma, zvuka i značenja riječi)
- sažetost (najčešće kratke forme)
- česta uporaba pjesničkih slika i stilskih izražajnih sredstava.

Podjela lirike

Lirika prema temi

Ljubavna lirika obuhvaća pjesme u kojima pjesnik izkazuje osjećaje ljubavi prema voljenoj osobi (Vesna Parun, *Ti koja imaš nevinije ruke*).

Domoljubna lirika obuhvaća pjesme u kojima pjesnik izkazuje osjećaje ljubavi i divljenja prema domovini, zavičaju, narodu, jeziku (Silvije Strahimir Kranjčević, *Moj dom*).

Pejzažna lirika obuhvaća pjesme u kojima pjesnik pjeva o ljepoti krajolika često iznoseći i svoja raspoloženja (Vladimir Vidrić, *Jutro*).

Duhovno-religiozna lirika obuhvaća pjesme u kojima pjesnik pjeva o svojim religioznim nadahnucima (Nikola Šop, *Isus čita novine*).

Socijalna lirika obuhvaća pjesme u kojima pjesnik pjeva o siromaštvu, društvenoj i ljudskoj nejednakosti i nepravdi (Dobriša Cesarić, *Vagonaši*).

Misaona ili **refleksivna** lirika obuhvaća pjesme u kojima se izkazuje pjesnikovo misaono iskustvo (Silvije Strahimir Kranjčević, *Misao svijeta*).

Lirika prema tradiciji

Himna (grč. *hýmnos* – pjesma, pohvalnica, hvalospjev) je pjesma uzvišena i svečana izraza posvećena nekomu ili nečemu što čovjek smatra vrijednim štovanja i divljenja (Antun Mihalović, *Horvatska domovina*).

Oda (grč. *ōdē* ili *aoidé* – pjevanje, pjesma) je pjesma uzvišena i svečana izraza posvećena nekomu ili nečemu prema komu ili čemu se osjeća privrženost, ljubav, poštovanje ili neka druga vrsta naklonjenosti. Tematika ode šira je od tematike himne (Petar Preradović, *Rod u jeziku*).

Elegija (grč. *élegos* – tužaljka) je tužaljka, lirska pjesma sjetnoga tona u kojoj se izražava tuga, bol i žaljenje za nečim nedostignim, izgubljenim ili prošlim.

Ditiramb (grč. *dithýrambos*) je pjesma koja zanosnim tonom izražava životnu radost i veselje. U svjetskoj je poeziji danas slabo zastupljena. U hrvatskoj književnosti ditirambe je pisao V. Nazor (*Cvrčak*).

U starih Grka vrsta zborske (korske) pjesme koja se najprije pjevala u čast boga Dioniza. U početku je imala obredni karakter, dijaloški oblik i pripovjedne elemente.

Epigram (grč. *epígramma* – natpis) je prvotno u Grčkoj bio natpis urezan u kamen, a zatim kratka, duhovita (šaljiva, podrugljiva ili satirična) pjesma s neočekivanom poantom (A. G. Matoš, *Djed unuku*).

Epitaf (grč. *epitáphios* – nadgrobni, pogrebni) je prvotno u Grčkoj bio nadgrobni natpis u pjesničkom obliku koji govori o prolaznosti života i ljudskoj sudbini na jezgrovit, a ponekad i duhovit način (*zapisi na stećima*; Mak Dizdar, *Zapis o zemlji*).

Idila (grč. *eidýllion* – sličica, pjesmica) je naziv za lirsku pjesmu, ali i za ostala književna djela koja pjevaju o mirnom životu u prirodi ili na selu. Tvorac idile je grčki pjesnik Teokrit. Rimski pjesnik Vergilije napisao je *Bukolike* (grč. *bukólos*), idile koje opisuju pastirski život. Vergilijeve su *Bukolike* kasnije u rukopisima nazivane *Ekloge* (lat. *eclogae* – izabrane pjesme). Naziv ekloga također se upotrebljava za pjesme s tematikom iz pastirskog života.

Psalam (grč. *psalmós* – udaranje u žice, pjesma, hvalospjev) lirska je pjesma koja tematizira čovjekov odnos prema Bogu (*Davidovi psalmi*).

Epitalam (grč. *epithalámion*) je svadbena pjesma u čast mladenaca (*Pjesma nad pjesmama*).

Lirika prema obliku

- a) lirska pjesma **u stihovima**
- b) lirska pjesma **u prozi** je poseban kraći prozni tekst koji u sebi sadrži elemente lirskog izraza: subjektivnost, osjećajnost, ritam, stilski sredstva, ponekad se približava crtici

Davidovi psalmi

Lirika prema jeziku

- a) lirska pjesma pisana **standardnim književnim jezikom**
- b) **dijalektalna lirika** obuhvaća pjesme napisane na jednom od triju hrvatskih dijalekata

Versifikacija

zakonitosti
stihia

Znanost o stihu, često se naziva i **metrikom** (grč. *métron*, mjera, metar) a dio je teorije književnosti. Sustavi versifikacije su načini stvaranja stihova u kojima se ritam organizira prema jedinicama (elementima) koji se ponavljaju. Takvi elementi obično su: **duljina sloga, broj slogova i naglasak**. Vrsta stiha određuje se prema broju slogova (silabički stih), broju nagla-

šenih slogova (akcenatski stih) ili broju stopa (kombinaciji dugih i kratkih slogova – kvantitativna versifikacija).

Stih je ritmička, zvukovna, sintaktička i značenjska cjelina.

Vrste stihova

- vezani stih – stih organiziran uz pomoć metra
- slobodni stih – stih koji nije reguliran metrom

Neke se **vrste stihova** javljaju u **narodnoj poeziji** da bi kasnije prešle i u umjetni čeku književnost:

- deseterac (može biti: lirski s cezurom iza 5. sloga i epski s cezurom iza 4. sloga)
- dvostruko rimovani dvanaesterac (ima cezuru iza 6. sloga; M. Marulić, *Judita*)
- simetrični osmerac (ima cezuru iza 4. sloga; I. Gundulić, *Osman*)
- stih bugarštice (petnaesterac s cezurom iza 7. sloga ili šesnaesterac s cezurom iza 8. sloga)
- šesterac (stih od šest slogova).

Pjesma može biti **stihična** (sastavljena od nanizanih stihova) ili strofična (stihovi su grupirani u strofe).

Strofa (kitica) je veća sintaktička cjelina od stiha. Vrsta strofe određuje se prema broju stihova u strofi.

Vrste strofa

- distih ili dvostih (strofa od dva stiha)
- tercet (strofa od tri stiha)
- koren, četverostih (strofa od četiri stiha)
- petostih (strofa od pet stihova)
- sestina (strofa od šest stihova)
- septima (strofa od sedam stihova)
- oktava (strofa od osam stihova)

Rima, **srok** ili **slik** je glasovno podudaranje najčešće na kraju stiha ili u sredini.

Vrste rima

- parna rima – povezuje dva uzastopna stiha (*aa*);
- ukrštena rima – rima u stihovima dolazi naizmjence (*abab*);
- obgrijena rima – povezuje prvi i četvrti te drugi i treći stih (*abba*);
- isprekidana rima – nema čvrste sheme.

Metar je nacrt stiha, shema koja upravlja organizacijom stiha u strofi.

Versifikacijski sustavi

Najčešće razlikujemo tri metrička sustava:

- kvantitativna versifikacija
- silabička versifikacija
- tonska ili akcenatska versifikacija (pri čemu se posljednja dva metrička sustava mogu kombinirati u jedan, silabičko-akcenatski).

Kvantitativna versifikacija (antička, klasična, metrička)

izmjena dugih i kratkih slogova

Razvila se u starogrčkoj poeziji te njegovala u latinskoj. Naziva se još antičkom ili klasičnom ili metričkom versifikacijom. Stihovi su se pjevali ili govorili na način da su se mogli razlikovati dugi i kratki slogovi. Temelj ritmičke organizacije bila je pravilna izmjena dugih i kratkih slogova, a dugi slog trajao je dvostruko duže od kratkoga. Dugi slog naziva se **arza** (dvije *môre*) i označava se znakom **makrón** “—”. Kratki slog naziva se **teza** (jedna *môra*) i označava se znakom **breve** “˘”. Osnovna ritmičko-melodijska jedinica naziva se **stopa**. Stopa se sastoji od dvaju ili više slogova (uobičajena kombinacija).

Postoji tridesetak vrsta stopa od kojih su najvažnije:

pirihij:	˘ ˘
trohej ili horej:	— ˘
jamb:	˘ —
spondej:	— —
daktil:	— ˘ ˘
amfibrah:	˘ — —
anapest:	˘ ˘ —
tribrah:	˘ ˘ ˘
molos:	— — —
kretik:	— ˘ —
bahkej:	˘ — —
palimbahkej:	— — ˘

Najčešće je na prvi dugi slog u stopi padao ritmički udar koji se nazivao iktus, a bilježio se znakom ‘.

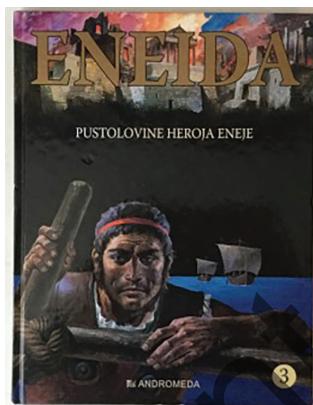
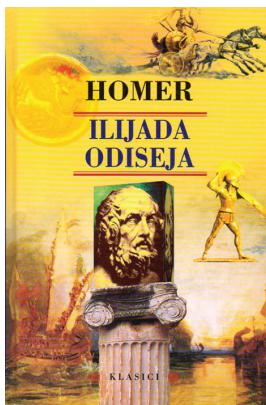
Prema broju i vrsti stopa određivale su se vrste stihova, nazvane uglavnom prema broju stopa:

- **tetrametar** (stih od 4 stope)
- **heksametar** ili **šestomjer** (stih od 6 stopa) najpoznatiji stih, smatra se božanskim stihom koji je ljudima otkrio grčki bog Apolon (vođa Muza i bog glazbe i poezije, zaštitnik brojnih proročišta i hramova).

Daktilski heksametar sastojao se od 6 stopa, najčešće 5 daktijskih i 1 spondejske (ili prva četiri daktili ili spondeji, peta daktil i šesta spondej ili trohej).

Heksametrom su napisana djela:

- antička grčka: *Ilijada* i *Odiseja* (Homer)
- antička rimska: *Eneida* (Vergilije), *Metamorfoze* (Ovidije).

Izvorni heksametar možemo shvatiti jedino ako prihvatimo načela antičkog načina izgovaranja stihova – umjetni način govora (sličan pjevanju ili posebnom recitiranju, tzv. skandiranju). Danas je i iz najboljeg prijevoda teško dobiti pravu predodžbu o tome “kako zvuči” izvorni heksametar. Između prirodnog čitanja i izgovaranja stihova postojala je razlika koja je upućivala na osobitu prirodu stihova za razliku od proze.

Naši najpoznatiji prijevodi Homera (Tomo Maretić) duge i kratke slogove zamjenjuju naglašenim i nenaglašenim slogovima, u pravilu bez rime.

Heksametar se u antici često vezivao uz **pentametar** u dvostih – **elegijski distih**. Povezivanjem stihova u veće cjeline nastajale su **strofe** (prema grčkom *strophé*, izraz je prvotno označavao okretanje u plesu, a kasnije i riječi koje su se pritom pjevale).

Najpoznatije antičke strofe su **alkejska**, nazvana prema pjesniku **Alkeju** (strofu čine četiri alkejska stiha; prva dva su jedanaesterci, treći deveterac i četvrti deseterac) i **sapfička** strofa, nazvana prema pjesnikini **Sapfi** (sastoji se od tri sapfijkska jedanaesterca i jednog peterca).

Silabička versifikacija

Temelj ritmičke organizacije čini načelo nizanja stihova jednake duljine, tj. stihova s jednakoim brojem slogova (lat. *syllaba*, slog) u svakom stihu. Silabička se versifikacija pojavljuje od srednjeg vijeka, a vežemo je uz pojavu književnosti na narodnim jezicima. Dužina i kratkoća u tim jezicima nemaju isto značenje i ulogu kao u starom grčkom ili latinskom jeziku. Pri ritmičkoj organizaciji stiha presudnu ulogu igraju: načelo istog broja slogova u svakom stihu i pojava cezure u duljim stihovima. Silabički sustav versifikacije vrste stihova razlikuje prema broju slogova i položaju cezure: tako primjerice razlikujemo **osmerac** (stih od osam

nizanje
stihova iste
duljine

Indeks autora i djela

IX, 204
1909., 164

A

A sunce izlazi, 194
Adam i Eva, 186
Adamov, Arthur, 188
Adieu, 167
Admiral Kristof Kolumbo, 224
Afrika, 60
Ah, sve je sanja pusta, 150
Ajant, 24
Akademijin rječnik, 240
Akademijina gramatika, 238
Akordeon, 216
Akvinski, sv. Toma, 59
Albatros, 156
Aleja poslije svečanosti, 218
Aleksandar Veliki, 48
Aleksandrida, 57
d'Alembert, Jean le Rond, 93
Alighieri, Dante, 39, 45, 49, 58, 60, 61, 70, 124, 129, 169
Alkar, 170
Alkej, 5, 9, 37, 39, 44, 80
Alkemija slova, 158
Allons enfants, 172
Amadis de Galije, 66
Ambra, 223
Američka lirika, 218, 219
Amerika, 179
Amerikanska jahta u splitskoj luci, 172
Aminta, 85
Ana Karenjina, 19, 135
Anakreont, 37, 39, 40
Analecta, 218
Anarhokor, 221
Andeo, 210
Andrić, Ivo, 182, 183, 184
Andrić, Nikola, 236, 240
Andromaha, 95
Anera, 222
Angelus, 150
Anić, Vladimir, 237, 240
Annabel Lee, 112

Antičke poeme, 154
Antigona, 23, 24
Antologija hrvatske poezije XX. stoljeća, 219
Antologija hrvatske poezije od najstarijih zapisa do kraja 19. stoljeća, 218
Antologija hrvatskih pjesama u prozi, 205
Antologija moderne poezije zapadnoga kruga, 219
Antonije i Kleopatra, 67
Apeninski eseji, 224
Apokaliptičke basne, 213
Aragon, Luis, 175
Apolodor, 43
Aralica, Ivan, 221, 223
Aretej, 186
Arheološka iskapanja u selu Dilj, 222
Arijadna, 87
Ariosto, Lodovico, 61, 63, 90
Aristofan, 25, 37
Aristotel, 22, 25, 37, 41, 59, 93, 96
Asmodejev šal, 223
Astaroth, 222
Atlantida, 216
Atwood, Margaret, 198
Augustin, Aurelije, 29, 50
Aulularija (škrtač), 26, 44, 96
Auto na korzu, 203
Azur, 159

B

Babić, Stjepan, 237, 238
Babukić, Vjekoslav, 118, 140
Bacač kamena, 219
Bacanje kocki nikad neće ukinuti slučaj, 159
Bahr, Hermann, 153
Bajazit, 95
Bakarić, Tomislav, 221
Bakhovo slavlje, 113
Balada iz predgrada, 205
Balade Petrice Kerempuha, 186, 202
Balota, Mate, 202
Balzac, Honore de, 129
Banket u Blitvi, 186
Baraka Pet Be, 187
Barbara, 219